

Design and Explanation of an Entrepreneurship Management Model from the Perspective of the Holy Quran and Nahj al-Balagha

Naeem Azimi¹, Mohammad Taqi Norouzi², and Mohammad Reza Rahimi³

1. PhD in Quranic Sciences, Management Orientation: chilo115@yahoo.com
2. Corresponding Author, Assistant Professor and Researcher at Imam Khomeini Educational and Research Institute, Qom: Mtnorouzi@yahoo.com
3. Researcher at the Research Institute of Al-Mustafa International University, Qom: R.rahimi42@yahoo.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 10 March 2025
Received in revised form:
10 April 2025
Accepted: 3 May 2025
Available online: 17 June 2025

Keywords:
Entrepreneurship,
Entrepreneurial Management,
Islamic Management Model,
Qur'an,
Nahj al-Balāgha.

ABSTRACT

Objective: This study aims to design and explain an Islamic model of entrepreneurial management based on the Qur'an and Nahj al-Balāgha. In light of contemporary economic and cultural challenges, Islamic teachings can provide an effective framework for entrepreneurial management and contribute to the completion of the Islamic management paradigm.

Method: This qualitative research employed thematic analysis (theme network approach). Initially, 94 Qur'anic verses and 54 narrations from Nahj al-Balāgha related to entrepreneurship indicators were collected. The data were coded to extract basic, organizing, and overarching themes, which eventually led to the development of a three-dimensional model.

Results: The analysis yielded 95 basic themes from the Qur'an and 55 from Nahj al-Balāgha. After synthesis, 38 organizing themes and 12 overarching themes were identified. These themes were classified into three major dimensions: behavioral (organizational culture, characteristics of managers and employees, conflict management, and time management), contextual (relations with government, customers, and society), and structural (organizational strategy, research and development, remuneration system, and performance evaluation).

Conclusions: The proposed Islamic entrepreneurial management model, structured around behavior, context, and structure, offers a comprehensive framework for organizations. Rooted in Qur'anic and Alawite values, this model can enhance productivity, foster innovation, promote economic justice, and encourage socially responsible development.

Cite this article: Azimi, N., & Norouzi, M.T., & Rahimi, M.R. (2025). Design and Explanation of an Entrepreneurship Management Model from the Perspective of the Holy Quran and Nahj al-Balagha. *The Quran and Science*, 19 (36), 351-382.
<https://doi.org/10.22034/qve.2025.17936.1716>

© The Author(s).

Publisher: Al-Mustafa International University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/qve.2025.17936.1716>

Introduction

Today's human beings face numerous economic and cultural challenges. To take advantage of opportunities and solve these problems, scholars in the fields of economics and social sciences have presented entrepreneurship and entrepreneurial management as a solution. Initially focused on by economists, this concept has since expanded into sociology, psychology, and management as well.

The main issue of this paper is to examine the Islamic management school's approach to entrepreneurial management. We aim to design and explain an entrepreneurial management model inspired by Quranic and Islamic teachings to contribute to the completion of the Islamic management school.

This research, using a qualitative method and thematic analysis strategy, collects and analyzes verses and narrations related to the characteristics and concepts of entrepreneurship. Ultimately, based on these data, an entrepreneurial management model from the perspective of the Holy Quran will be designed, and its elements will be explained.

Research Method

This qualitative research, utilizing the thematic analysis strategy (network of themes approach), aims to design and explain an entrepreneurial management model from the perspective of Islamic management. The goal is to develop knowledge in this field and provide a practical model for organizations and society.

The thematic analysis is a process for converting scattered textual data into rich and detailed information. The steps of implementing the thematic analysis method in this research are as follows: First, the relevant verses and narrations concerning entrepreneurship were identified and collected. Then, using thematic analysis coding, these data were analyzed: initially, the main themes were identified, then organizing themes were extracted from them, and finally, after analyzing the organizing themes, overarching themes were recognized. After completing the coding process, an entrepreneurial management model based on concepts related to entrepreneurial management from the verses of the Quran and Nahj al-Balagha was designed, and the elements of this model were analyzed and explained.

Research Findings

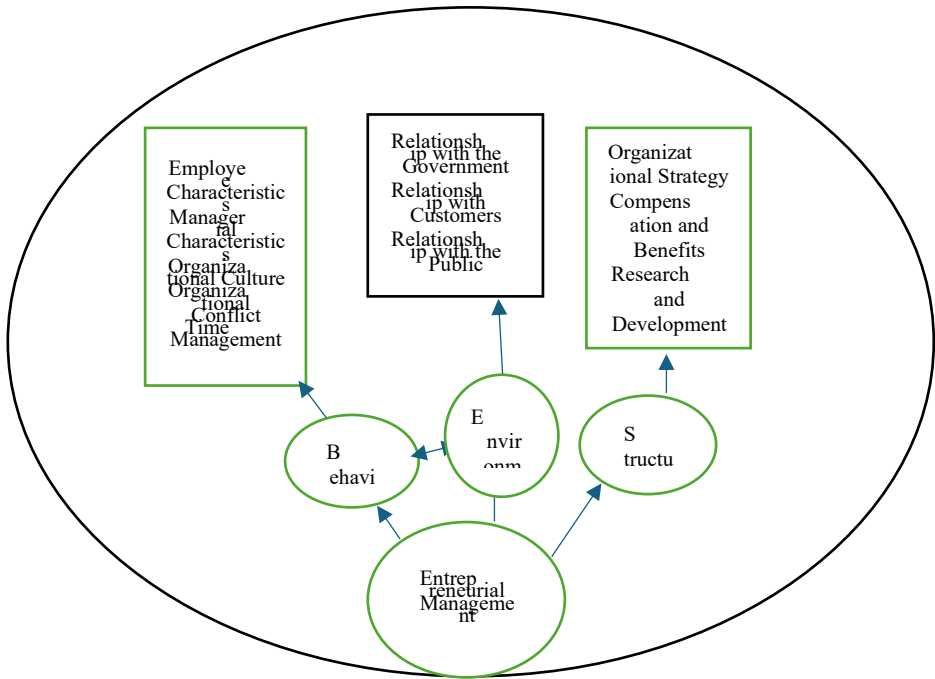
In this study, after analyzing and examining the concepts and indicators related to entrepreneurial management in common managerial resources, relevant Quranic verses and narrations from Nahj al-Balagha that aligned with the concepts and content of entrepreneurial management were identified and collected. In this phase, 94 verses from the Holy Quran and 54 hadiths from Nahj al-Balagha were recognized and noted. Upon completing the identification phase of the Quranic and narrational data related to entrepreneurial management, these verses and narrations were examined and analyzed through thematic analysis coding. In this phase, the primary themes were identified, extracting approximately 95 basic themes from Quranic data and 55 themes from narrational data of Nahj al-Balagha. Following the extraction of basic theme codes, these themes were analyzed, resulting in 38 organizing themes after merging and integrating themes with each other. The organizing themes extracted from the basic themes included: identifying the work path, knowledge and skills of managers and employees, supporting subordinates, providing opportunities for employees, teaching laws and regulations, research and investigation, trust in employees, a compensation system based on creativity, guidance and leadership, maintaining internal control of managers and employees, welcoming challenges, faith and perseverance, responsibility and commitment, establishing guiding laws and regulations, performance control, reviewing previous activities, seizing opportunities, creativity and innovation, future foresight, environmental communication, ethical compliance, perseverance, reliance on God, recognizing opportunities, time management, ambition for success, manager information, performance evaluation, supporting organizational transformation, involving others, utilizing conflicts, supporting innovation, selecting capable individuals, delegating authority, supporting employees, goal-setting, and understanding needs.

In the next stage of coding organizing themes, these themes were categorized into 12 codes under the title of overarching themes. The overarching themes derived from organizing themes included: organizational culture, employee characteristics, manager characteristics, management of organizational conflict, environmental communications, interaction with government, communication with citizens, organizational strategy, performance evaluation system, compensation system, reward and punishment system, basic and applied research, and utilizing the present time.

In this research, after analyzing and examining verses and narrations through thematic analysis and coding of relevant Quranic and narrational concepts with entrepreneurial management, a triadic model of entrepreneurial management from the perspective of the Quran and Nahj al-Balagha was designed and explained.

Conclusion

This research, aimed at designing and explaining an entrepreneurial management model from an Islamic perspective, conducted a deep examination of the verses of the Holy Quran and narrations from Nahj al-Balagha. The findings from the thematic analysis of these rich sources resulted in the formulation of a comprehensive model that categorizes key elements of entrepreneurial management into three main dimensions: “Behavior,” “Context,” and “Structure.”

Entrepreneurial Management Model from the Perspective of the Quran and Nahj al-Balagha

1- Behavioral Dimension:

Organizational Culture: Promoting values such as honesty, trustworthiness, justice, and responsibility as the foundation of entrepreneurial activities was identified.

Manager Characteristics: Emphasizing characteristics such as commitment, insight, courage, and the ability to make decisions based on piety, derived from the guidance and recommendations of Nahj al-Balagha, was highlighted as the core attributes of Islamic entrepreneurial managers.

Employee Characteristics: Encouragement of diligence at work, loyalty, collaboration, and empowerment, with an approach that regards work as a productive and legitimate act of worship, was recognized as one of the important traits of employees in this model.

Management of Organizational Conflict: Guidelines for peacefully resolving conflicts, with a focus on reconciliation (forgiveness and seeking equitable solutions) as an effective approach to facing organizational challenges, were outlined.

Time Management: Optimal utilization of opportunities and precise planning, based on the perspective that time is a valuable asset that should be employed in the path of divine satisfaction and progress, was concluded as a fundamental principle of Islamic entrepreneurial management.

2- Contextual Dimension:

This dimension addresses the entrepreneur's interaction with the external environment and includes:

Interaction with Government: Emphasizing constructive, transparent, and law-based engagement with governmental entities as a necessity for healthy economic activity.

Customer Interaction: Upholding customer rights, providing quality products/services, and honesty in transactions (related narrations regarding fairness in business) are core principles of this model in market interactions.

Community Interaction: Recognizing social responsibility and contributing to community development as one of the foundational goals of legitimate and Islamic economic entrepreneurship was identified as a key component.

3- Structural Dimension:

Organizational Strategy: Formulating long-term goals and planning to achieve them, with a focus on innovation and future outlook, was posed as a critical component of this model.

Research and Development: Encouraging learning, innovation, and continual improvement of products and processes was concluded as an essential element for growth and sustainability, drawn from Islamic teachings.

Compensation: Fair and timely payment of employee salaries, with a focus on economic justice and preserving human dignity, was among the principles of this model in human resource management.

Performance Control: Continuous assessment based on defined criteria to ensure correct progress and address deviations was identified as a vital mechanism for sustainability and success.

الگوی مدیریت کارآفرینی از منظر اسلام (در قرآن و نهج البلاغه)

نعیم عظیمی^۱، محمد تقی نوروزی^۲، و محمدرضا رحیمی^۳

۱. دکتری قرآن و علوم گرایش مدیریت، رایانامه: chilo115@yahoo.com

۲. نویسنده مسئول، استادیار و پژوهشگر موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی قم، رایانامه: Mtnoroozi@yahoo.com

۳. پژوهشگر پژوهشگاه جامعه المصطفی العالمیه قم، رایانامه: R.rahimi42@yahoo.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۲۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۱/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۱۳

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۳/۲۷

هدف: این پژوهش با هدف طراحی و تبیین الگوی مدیریت کارآفرینی از منظر قرآن کریم و نهج البلاغه انجام شد. با توجه به چالش‌های اقتصادی و فرهنگی معاصر، بهره‌گیری از آموزه‌های اسلامی می‌تواند چارچوبی کارآمد برای مدیریت کارآفرینی و تکمیل مکتب مدیریت اسلامی فراهم آورد. **روش:** این مطالعه کیفی با رویکرد تحلیل مضمون (شبکه مضامین) انجام شد. در گام نخست، ۹۴ آیه از قرآن کریم و ۵۴ حدیث از نهج البلاغه مرتبط با شاخصه‌های کارآفرینی گردآوری شد. سپس داده‌ها کدگذاری و مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر استخراج شدند و در نهایت، الگوی سه‌بُعدی طراحی گردید.

یافته‌ها: نتایج نشان داد که از داده‌های قرآنی و روایی، ۹۵ مضمون پایه از قرآن و ۵۵ مضمون پایه از نهج البلاغه استخراج شد. پس از جمع و ادغام، ۳۸ مضمون سازمان‌دهنده و در ادامه ۱۲ مضمون فراگیر به دست آمد. این مضامین در سه بُعد رفتاری (فرهنگ سازمانی، ویژگی‌های مدیران و کارکنان، مدیریت تضاد، مدیریت زمان)، زمینه‌ای (ارتباط با دولت، مشتریان و جامعه) و ساختاری (استراتژی، تحقیق و توسعه، نظام حقوق و دستمزد، ارزیابی عملکرد) طبقه‌بندی شدند.

نتیجه‌گیری: الگوی پیشنهادی مدیریت کارآفرینی اسلامی، با سه بُعد اصلی رفتار، زمینه و ساختار، چارچوبی جامع برای سازمان‌ها فراهم می‌آورد. این الگو می‌تواند با تکیه بر ارزش‌های قرآنی و علوی، موجب ارتقای بهره‌وری، تقویت نوآوری، عدالت در نظام اقتصادی و توسعه مسئولانه در جامعه گردد.

کلیدواژه‌ها:

کارآفرینی،

مدیریت کارآفرینی،

الگوی اسلامی مدیریت،

قرآن کریم،

نهج البلاغه.

استاد: عظیمی، نعیم؛ و نوروزی، محمد تقی؛ و رحیمی، محمدرضا (۱۴۰۴). الگوی مدیریت کارآفرینی از منظر اسلام (در

قرآن و نهج البلاغه). *قرآن و علم*، ۱۹ (۳۶)، ۳۵۱-۳۸۲. <https://doi.org/10.22034/qve.2025.17936.1716>

© نویسندگان.

ناشر: جامعه المصطفی العالمیه.

مقدمه

فرصت‌ها همچون ابر بهاری در حال گذرند و انسان‌ها، با شکل‌گیری سازمان‌ها و ساختارهای پیچیده اجتماعی، با چالش‌های متعدد اقتصادی و فرهنگی مواجه‌اند. دانشمندان علوم اقتصادی و اجتماعی برای بهره‌گیری از این فرصت‌ها در حل مشکلات جوامع انسانی، راهکار کارآفرینی و مدیریت کارآفرینی در سازمان‌ها و جوامع را مطرح کرده‌اند. در ابتدا، این رویکرد توسط اقتصاددانان مورد توجه قرار گرفت و سپس دانشمندان جامعه‌شناسی و مدیریت نیز به بررسی و توسعه آن پرداختند، ارائه‌دهنده نظریات و الگوهای متعددی در این زمینه شدند.

مسئله اصلی این مقاله بررسی جایگاه مکتب مدیریت اسلامی در حوزه مدیریت کارآفرینی و الگوی پیشنهادی آن است. از جمله مکاتب مدیریتی که می‌تواند در این زمینه الگو ارائه دهد، مدیریت اسلامی است. این پژوهش به طراحی و تبیین الگوی مدیریت کارآفرینی با رویکرد قرآنی و اسلامی پرداخته و نشان می‌دهد که چگونه این الگو می‌تواند در تکمیل مکتب مدیریت اسلامی نقش داشته باشد.

در این تحقیق، الگوی مدیریت کارآفرینی از منظر قرآن با استفاده از روش تحقیق کیفی طراحی و تبیین می‌شود. روش مورد استفاده، تحلیل مضمون با رویکرد شبکه مضامین است که امکان استخراج دقیق‌تر الگوهای مدیریتی از آیات و روایات اسلامی را فراهم می‌آورد.

بنابراین، این مقاله ابتدا آیات و روایات مرتبط با شاخصه‌ها، مؤلفه‌ها و مفاهیم مدیریت کارآفرینی را گردآوری کرده و سپس داده‌ها را با استفاده از روش تحلیل مضمون تجزیه و تحلیل می‌کند تا الگوی مدیریت کارآفرینی طراحی شود. در نهایت، عناصر و مؤلفه‌های این الگو، با بهره‌گیری از مفاهیم آیات و روایات، تحلیل و تبیین خواهند شد.

الف. مبانی نظری تحقیق

۱. کارآفرینی

پدیده کارآفرینی ابتدا توسط اقتصاددانان مطرح شد (Corpetta, Guido; Hose, Morton; Ravasi, David, 2004) و سپس مورد توجه سایر رشته‌ها، از جمله روانشناسی، جامعه‌شناسی و مدیریت قرار گرفت (دشمن زیاری و همکاران، ۱۳۹۵).

در مورد اینکه کارآفرینی چیست، دانشمندان، با توجه به تخصص و شرایط محیطی خود، تعاریف متعددی ارائه کرده‌اند. برخی از این تعاریف عبارت‌اند از:

۱. کارآفرینی فرایند پویایی در جهت افزایش ثروت است. این کار توسط فردی انجام می‌شود که خطر از دست دادن فرصت‌های شغلی دیگر را برای ایجاد یک محصول یا خدمت می‌پذیرد.

۲. کارآفرینی پذیرش مخاطره، شناسایی فرصت‌ها و ارضای نیازها از طریق نوآوری و راه‌اندازی یک کسب‌وکار است (بهرامی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶)

۳. کارآفرینی مجموعه‌ای از فعالیت‌های هدفمند است که بر اساس تصمیمات منسجم فردی یا گروهی، برای ایجاد، توسعه یا حفظ یک نهاد اقتصادی شکل می‌گیرد (بهرامی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶)

به‌طور کلی، می‌توان گفت که کارآفرینی یک فرایند پویا است که بر اساس تصمیم فرد یا گروه برای تأسیس کسب‌وکار و پذیرش مخاطرات مرتبط شکل می‌گیرد.

۲. مدیریت کارآفرینی

مدیریت کارآفرینی یک فرایند است که بر دو ویژگی اساسی تأکید دارد: نخست، وجود یا ظهور فرصت‌ها در بازار و دوم، ویژگی کارآفرینانه افرادی که قصد بهره‌برداری از این فرصت‌ها و تأسیس کسب‌وکارهای جدید را دارند (زالی، ۱۳۸۶: ۲۶).

به‌طور کلی، مدیریت کارآفرینی پاسخی به نوآوری و تمایل به تغییر در فرصت‌های موجود است (محمد م. س، ۱۳۸۶). این فرایند می‌تواند نوآوری، انعطاف‌پذیری و عملکرد شرکت‌ها را بهبود بخشد و به توسعه بازارهای جدید، روش‌های تولید محصولات، شیوه‌های مدیریت شرکت‌ها و ایجاد ساختارهای نوین کمک کند (Harper, ۲۰۰۳: ۱).

بر این اساس، مدیریت کارآفرینی یک نظریه مدیریتی است که هدف آن موفقیت در ایجاد سازمان‌ها و کسب‌وکارهای جدید از طریق بهره‌گیری از عواملی مانند خلاقیت، نوآوری و مهارت‌ها است. این رویکرد می‌تواند نقش مهمی در حل مسائل اجتماعی و سازمانی ایفا کند.

از سوی دیگر، کارآفرینی یک فرایند خلاقانه است که به دنبال شناسایی فرصت‌ها برای تولید محصولات و خدمات جدید است (Johanna, Mair, Robinson, Jeffery, Hockerts, Kai).

خلاقیت یکی از عوامل کلیدی در فرایند کارآفرینی محسوب می‌شود، زیرا زمینه‌ساز نوآوری و تولید محصولات نوین است. علاوه بر این، نوآوری نیز عامل مهمی در توسعه کارآفرینی است، زیرا امکان ارائه ایده‌ها و راه‌حل‌های جدید برای مسائل اقتصادی و اجتماعی را در عرصه عمل فراهم می‌کند (Kai, Hockerts, Jeffery, Robinson, Johanna, Mair).

۳. فرایند مدیریت کارآفرینی

برای درک بهتر مدیریت کارآفرینی، آشنایی با فرایند کارآفرینی ضروری است. پژوهشگران، مدل‌های مختلفی را برای این فرایند ارائه کرده‌اند. برخی از نظریه‌پردازان، فرایند کارآفرینی را شامل پنج مرحله اساسی می‌دانند که عبارت‌اند از:

۱. شناخت فرصت: شناسایی یک نیاز یا خلأ در بازار که امکان ارائه یک محصول یا خدمت جدید را فراهم کند.

۲. ایده‌پردازی: توسعه مفهوم اولیه محصول یا خدمت بر اساس فرصت شناسایی شده.

۳. تعیین منابع مورد نیاز: ارزیابی و تأمین منابع مالی، انسانی و فنی مورد نیاز برای اجرای ایده.

۴. اجرای ایده: راه‌اندازی کسب‌وکار یا فرآیند عملیاتی کردن طرح.

۵. برداشت از ایده: ارزیابی عملکرد ایده و بررسی میزان موفقیت آن در بازار.

این مراحل به عنوان چارچوبی برای مدیریت کارآفرینی مورد استفاده قرار می‌گیرند و به کارآفرینان کمک می‌کنند تا از فرصت‌های موجود بهره‌برداری کرده و کسب‌وکارهای موفق ایجاد کنند (احمدپور و کریمی، ۱۳۹۴: ۳۶).

۴. رویکردهای مدیریت کارآفرینی

در مدیریت کارآفرینی از دو رویکرد اصلی استفاده می‌شود: رویکرد محتوایی و رویکرد فرایندی. **رویکرد محتوایی:** در این روش، مدیر بر اساس ویژگی‌های افراد، آن‌ها را دسته‌بندی می‌کند. افرادی که دارای خصوصیات کارآفرینانه مانند ریسک‌پذیری، مسئولیت‌پذیری، خلاقیت و نوآوری، مرکز کنترل درونی و موفقیت‌طلبی باشند، می‌توانند به عنوان کارمندان کارآفرین در مدیریت انتخاب شوند.

رویکرد فرایندی: در این روش، مدیر برای ایجاد کارآفرینی تمامی عوامل مؤثر در تأسیس یک شرکت را مطالعه می‌کند. این عوامل شامل عوامل محیطی، ویژگی‌های شخصی و سازمانی هستند که تأثیر بسزایی در موفقیت کارآفرینی دارند (پرچ و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۳). در بخش رهیافت‌های مدیریت کارآفرینی، موضوعاتی مانند ویژگی‌های کارآفرینان، عوامل و موانع مدیریت کارآفرینی، و خصوصیات سازمان‌های کارآفرین مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۵. الگوی سه شاخگی مدیریت کارآفرینی

یکی از الگوهای مدیریت کارآفرینی، الگوی مدیریت سه‌شاخه‌ای کارآفرینی است. بر اساس این الگو، تمامی رویدادها و مسائل مرتبط با یک سازمان را می‌توان در قالب سه شاخه ساختار، زمینه و رفتار مورد بررسی و ارزیابی قرار داد. این الگو، مبنایی برای طراحی و تبیین مدیریت کارآفرینی از منظر اسلام فراهم می‌آورد.

۱. شاخه ساختار: شامل تمامی عناصر ساختاری مرتبط با کارآفرینی در سازمان است، مانند سلسله‌مراتب، پیچیدگی، تمرکز و عدم تمرکز، درجه رسمیت، و میزان تخصصی بودن مشاغل.

۲. شاخه رفتار: مرتبط با روابط انسانی و تأثیر آن بر کارآفرینی در سازمان است. این شاخه شامل ارتباطات سازمانی، فرهنگ سازمانی، انگیزش، تعهد، انگیزه، تجربه کاری، نگرش‌های مدیریتی، سبک رهبری و ویژگی‌های شخصیتی مدیران است.

۳. شاخه زمینه: به بررسی مجموعه عوامل بیرونی که بر سازمان تأثیر می‌گذارند، می‌پردازد (فرهنگی و صفرزاده، ۱۳۸۶: ۱۶).

با توجه به اینکه الگوی سه‌شاخه‌ای تمامی عوامل محیطی، سازمانی و زمینه‌ای مؤثر بر مدیریت کارآفرینی را در بر می‌گیرد، نسبت به سایر الگوهای مدیریت کارآفرینی کامل‌تر و کاربردی‌تر است. بر همین اساس، این الگو به عنوان چارچوب مفهومی برای طراحی و تبیین مدیریت کارآفرینی از منظر اسلام انتخاب شده است.

ب. روش تحقیق

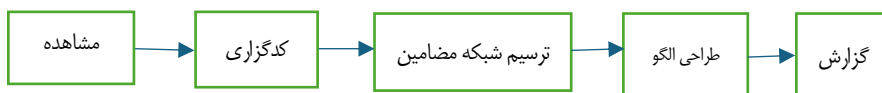
این پژوهش با استفاده از روش تحقیق کیفی و به‌کارگیری استراتژی تحلیل مضمون با رویکرد شبکه مضامین، به طراحی و تبیین الگوی مدیریت کارآفرینی پرداخته است. هدف اصلی این پژوهش، توسعه دانش مدیریت اسلامی و کاربرد الگوی طراحی‌شده در مدیریت سازمان‌ها و جوامع اسلامی است.

روش تحلیل مضمون یک فرایند نظام‌مند برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات متنی محسوب می‌شود که داده‌های پراکنده را به داده‌های تفصیلی و غنی تبدیل می‌کند (عابدی و همکاران، ۱۳۹۰).

در این پژوهش، با بهره‌گیری از استراتژی تحلیل مضمون، الگوی مدیریت کارآفرینی در مدیریت اسلامی بر اساس داده‌های مرتبط با مدیریت کارآفرینی استخراج‌شده از آیات قرآن و نهج‌البلاغه طراحی و تبیین شده است.

فرایند اجرای تحلیل مضمون شامل مراحل زیر است:

شکل (۱): فرایند اجرای تحلیل مضمون

۱. ابعاد مهم روش‌شناسی تحقیق

جدول شماره (۱)

ردیف	عنوان	الگوی مدیریت کارآفرینی از منظر اسلام
۱	فلسفه تحقیق	اسلام نسبت به ارزش‌ها نگاه واقع‌گرایانه دارد. (رضا، ۱۷۲)
۲	پارادایم تحقیق	پارادایم واقع‌گرایی
۳	جهت‌گیری تحقیق	تحقیق بنیادی-کاربردی
۴	روش تحقیق	توصیفی
۵	رویکرد تحقیق	استقرایی
۶	استراتژی تحقیق	تحلیل مضمون
۷	روش گردآوری داده‌ها	کتابخانه‌ای
۸	نتایج تحقیق	طراحی الگوی مدیریت کارآفرینی از منظر اسلام

۲. اعتبار بخشی

پس از گردآوری آیات و روایات مرتبط با الگوی مدیریت کارآفرینی و دسته‌بندی آن‌ها در فرایند به‌کارگیری استراتژی تحلیل مضمون، داده‌ها در قالب جدول‌های مضامین پایه، مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر تنظیم شد.

در راستای طراحی الگوی مدیریت کارآفرینی از منظر اسلام، این جداول به هفت نفر از متخصصان ارائه شد. پس از بررسی و اصلاح برداشت‌ها، مضامین مورد تأیید قرار گرفتند. بر همین اساس، الگوی سه‌شاخه‌ای مدیریت کارآفرینی از منظر اسلام طراحی و تبیین شد.

ج. تحلیل داده‌های تحقیق

برای طراحی الگوی مدیریت کارآفرینی در مکتب مدیریت اسلامی، مفاهیم، محتوا و مضامین الگوهای مدیریت کارآفرینی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در این راستا، آیات قرآن کریم و روایات نهج البلاغه که مرتبط با این موضوع هستند، مورد توجه قرار گرفته‌اند.

فرایند طراحی این الگو شامل آشنایی با داده‌ها، ایجاد کدهای مربوط به مضامین، ترسیم شبکه مضامین، و تحلیل این شبکه برای استخراج الگو بوده است. تحلیل مباحث مرتبط در ادامه ارائه می‌شود.

۱. آشنا شدن با داده‌ها

پس از انتخاب موضوع «الگوی مدیریت کارآفرینی از منظر منابع اسلامی»، الگوهای مرتبط با مدیریت کارآفرینی در منابع مدیریتی مورد تحقیق و بررسی قرار گرفت.

پس از شناسایی عناصر، مؤلفه‌ها و شاخص‌های الگوهای مدیریت کارآفرینی، آیات قرآن کریم و روایات نهج البلاغه که بیانگر این شاخص‌ها و مؤلفه‌ها بودند، استخراج شدند. سپس، این داده‌ها در قالب فرایند تحلیل مضمون، کدگذاری گردیدند.

در مجموع، ۹۴ آیه از قرآن کریم و ۵۳ حدیث از نهج البلاغه که حاوی مفاهیم مرتبط با شاخص‌ها و مؤلفه‌های الگوی مدیریت کارآفرینی بودند، شناسایی و کدگذاری شدند.

۲. کدگذاری مضامین

در این مرحله از فرآیند تحلیل مضامین، پس از آشنایی با داده‌های اولیه مرتبط با موضوع «الگوی مدیریت کارآفرینی از منظر اسلام»، داده‌های شناسایی شده براساس سه مرحله کدگذاری روش تحلیل مضمون، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفتند. این مراحل شامل:

- شناسایی مضامین پایه: در این مرحله، ۹۵ مضمون از آیات قرآن کریم و ۵۵ مضمون از روایات نهج البلاغه انتخاب گردید.

- شناسایی مضامین سازمان دهنده: این مرحله به دسته‌بندی و سازمان‌دهی مضامین پایه کمک می‌کند.

- شناسایی مضامین فراگیر: در این بخش، مضامین کلی و جامع استخراج شده و به عنوان الگوهای کلی مدیریت کارآفرینی در نظر گرفته می‌شوند.

با توجه به حجم گسترده جدول‌های کدگذاری مضامین پایه، در اینجا تنها بخشی از این جدول‌ها ارائه شده است. فرآیند کدگذاری سه‌گانه به شکل زیر سازماندهی شده است:

یک. جدول مضامین پایه

همان‌گونه که ذکر شد، در جدول ذیل، برخی از مضامین به عنوان مثال آورده شده است.

جدول شماره (۲): مضامین پایه در آیات قرآن کریم^۱

کد	آیه	ترجمه	مضامین پایه
۱	قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ (بقره: ۶۰)	هر سبطی آبشخور خود را دانست	تعیین فرایند انجام کار
۲	عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ (بقره: ۱۷۸)	خدا می‌دانست که شما به خود را به و طه گناه می‌افکنید. پس توبه شما را پذیرفت و شما را عفو کرد (عبدالحمید، ۱۳۷۴).	شناخت مدیر نسبت به کارکنان و عفو و گذشت از کارکنان
۳	الآن خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَ عَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مَانَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مَانَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ يَازْنَ اللَّهُ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ (انفال: ۶۶)	اکنون پس از جنگ بدر خداوند بر شما تخفیف داد و معلوم کرد که در شما ضعف راه یافته است. پس اگر صد نفر از شما صبور و پایدار باشند بر دویست نفر و اگر از شما هزار نفر باشند بر دوهزار نفر به اذن خدا غالب می‌شوند. خدا با صابران است.	واگذاری کارها به کارکنان به اندازه توان و تخصصشان مدیریت اقتضایی

۱. جدول آیات و روایات به صورت کامل در پیوست آورده شده است.

کد	آیه	ترجمه	مضامین پایه
۴	وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ (اعراف: ۲۳)	اگر خدا خیری در آنان می یافت شنوایشان می ساخت، و اگر هم شنوا ساخته بود باز هم رویگردان می شدند. (عبدالحمید، ۱۳۷۴)	شناخت ویژگی‌های شخصیتی کارکنان
۵	يا ايها النبي حرّض المومنين على القتال. (انفال: ۶۵)	ای رسول، مومنان را بر جنگ تشویق نما (مهدی)	تشویق کارکنان و زیر دستان
۶	و ان سعيه سوف يري	عمل انسان به‌زودی دیده می شود.	آینده‌نگری

جدول شماره (۳): مضامین پایه در روایات نهج البلاغه

کد	حدیث	ترجمه	مضامین پایه
۱	امر به بتقوی الله، و ایثار طاعته و اتباع ما امر به فی کتابه	او را به رعایت تقوای الهی و اطاعت از او پیروی از هر آنچه که خداوند در کتاب خود دستور داده است (محمدتقی، ۱۳۸۰)	رعایت تقوای الهی و اطاعت از او و پیروی از قوانین
۲	و ان ينصرالله سبحانه بقلبه و یده و لسانه	و اینکه خداوند را با قلب و دست و زبانش یاری رساند. (محمدتقی، ۱۳۸۰)	همکاری قلبی و عملی با مدیر
۳	ثم اعلم يا مالک، انی قد وجهتک الی بلاد قد جرت دول قبلک من عدل و جور	پس بدان این مالک، من تو را به شهرهای می‌فرستم که قبل از تو حکومت‌های عادل و ظالم در آن جاری بوده‌اند.	آگاهی مدیر نسبت به جریان گذشته
۴	و ان الناس ينظرون من امورك	و بدرستی که مردم در امور تو نظاره خواهند کرد.	دریافت و بررسی واکنش زیردستان
۵	فلیک احب الذخائر الیک العمل الصالح	محبوب‌ترین ذخیره برای خود را ذخیره عمل صالح قرار بده. (محمدتقی، ۱۳۸۰)	انتخاب عمل نیک و صالح

دو. مضامین سازمان دهنده

پس از بررسی جدول مضامین پایه آیات و روایات، جدول مضامین سازمان دهنده تدوین شد. در این جدول، مضامین پایه استخراج شده از آیات و روایات در قالب ۳۸ مضمون سازمان دهنده دسته بندی گردیدند. این مضامین شامل موارد زیر هستند: تعیین مسیر کار، دانش و مهارت مدیر و کارکنان، حمایت از زیردستان، فراهم سازی فرصت های رشد برای کارکنان، آموزش قوانین و مقررات، تحقیق و پژوهش، اعتماد به کارکنان، سیستم حقوق و دستمزد مبتنی بر خلاقیت، هدایت و رهبری، کنترل درونی مدیر و کارکنان، استقبال از چالش ها، ایمان و پشتکار، مسئولیت پذیری و تعهد کاری، وضع قوانین و مقررات هدایت گر، کنترل عملکرد، بررسی سوابق فعالیت ها، بهره گیری از فرصت ها، خلاقیت و نوآوری، آینده نگری، ارتباط با محیط، رعایت اصول اخلاقی، پشتکار، توکل، شناخت فرصت ها، مدیریت زمان، تلاش برای موفقیت، اطلاعات مدیریتی، ارزیابی عملکرد، حمایت از تحول سازمانی، مشارکت کارکنان، بهره گیری از تضادها، حمایت از نوآوری، انتخاب افراد شایسته، تفویض اختیار، حمایت از کارکنان، هدف گذاری و شناخت نیازها.

جدول شماره (۴): مضامین سازمان دهنده آیات^۱

کد	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده
۱	تعیین فرایند انجام کار، آگاهی از نحوه انجام کار، تعیین و تشریح قوانین و مقررات، عمل بر اساس قوانین	مشخص کردن مسیر کار
۲	دانش مدیر، آگاهی از پیشینه انجام کار، بررسی سوابق انجام کار و بهبود بخشی آن، تعقل و آگاهی از مجموعه قوانین موجود	علم و دانش مدیر و کارکنان
۳	عفو و گذشت، امنیت شغلی، گذشت نسبت به کسانی که ایمان و عمل صالح دارند، حمایت از کسانی که کار را درست انجام می دهند	حمایت از زیردستان
۴	واگذار کار به کارکنان برحسب تخصص، شناخت ویژگی های شخصیتی، مسئولیت دادن به زیردستان	دادن فرصت به کارکنان
۵	آموزش قوانین و مقررات، تعلیم و آموزش، تعلیم نیازمندی های کار، آموزش فرایند انجام کار، تعلیم و آموزش درست انجام دادن کار، تعلیم و آموزش راهکار رشد و ترقی، آموزش قوانین و راه های عملکرد درست	تعلیم قوانین و مقررات
۶	توفیق طلبی، تلاش در حد توان، انگیزه دهی کارکنان در موفقیت و تلاش برای به دست آوردن اهداف	پشتکار
۷	آخرت طلبی و تلاش برای رسیدن به آن، آینده نگری مدیران و کارکنان، اندیشیدن در مورد عاقبت کارهای قبلی و فعلی، تدبیر و عاقبت اندیشی، تدبیر و آینده نگری،	آینده نگری

۱. جدول کامل مضامین سازمان آیات و روایات در پیوست ارائه می گردد.

جدول شماره (۵) مضامین سازمان دهنده روایات

کد	مضامین اصلی	مضامین سازمان دهنده
۱	رعایت کنترل درونی (۱)، کنترل درونی بهترین نیرو است (۳۹)، کنترل درونی کلید عملکرد درست (۵۱)	کنترل درونی
۲	اطاعت از مدیر و قانون (۱)	مسئولیت پذیری
۳	همکاری با مدیر با قلب و دست و زبان (۲)	توفیق طلبی
۴	دانش مدیر (۳) توجه مدیر سابقه محیط کار (۳)، مدیر سنت های نیک را حفظ نماید (۹)، کسب دانش (۲۸)	اطلاعات مدیر
۵	نظارت بر عملکرد توسط مردم (۴)، کنترل عملکرد (۱۵)، ارزیابی (۱۶)، استفاده از ابزار درست کنترل (۱۹)، کنترل عملکرد کارکنان در سازمان	ارزیابی عملکرد
۶	ارزشمندی عمل نیک (۵)، نگاه متفاوت به آدم نیکو کار و بدکردار (۸)، عمل گرا بودن در پیشرفت (۵۲)	حمایت از تحول در سازمان
۷	برخورد دلسوزانه مدیر با زیردستان (۶)، اعتدال در حق، و جلب رضایت کارکنان (۷)، گشاده روی با کارکنان (۳۰)	حمایت از زیردستان

سه. جدول مضامین فراگیر

پس از استخراج مضامین پایه از آیات و روایات و دسته بندی آنها در قالب مضامین سازمان دهنده، جدول مضامین فراگیر تدوین شد. در این جدول، مضامین سازمان دهنده به عنوان زیرمجموعه ای از مضامین گسترده تری قرار می گیرند. این مضامین فراگیر، دسته هایی کلی تر هستند که هرکدام شامل تعدادی از مضامین سازمان دهنده می شوند.

جدول مضامین فراگیر به شرح زیر است:

جدول شماره (۶): مضامین فراگیر در آیات و روایات

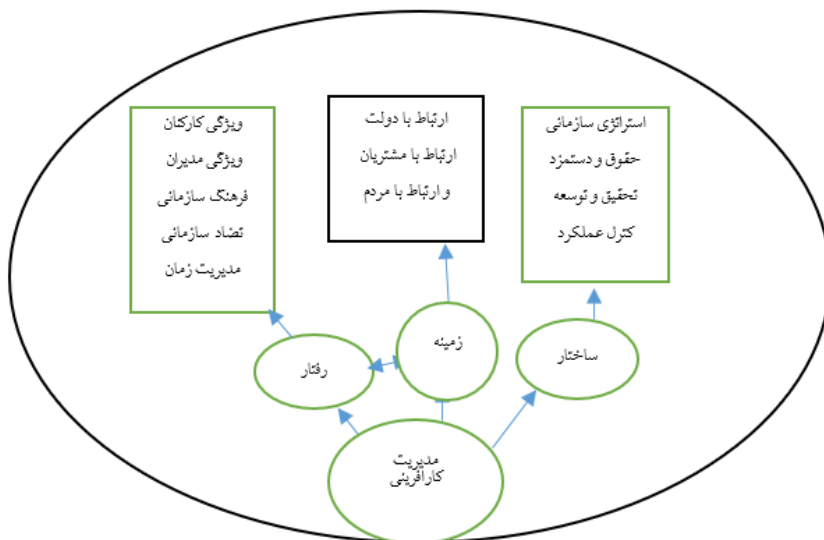
شماره	مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر
۱	علم و دانش مدیر و کارکارکنان، دادن فرصت به کارکنان، دانش افراد نسبت به کار، اعتماد و باور به اخلاق کارکنان، رعایت اخلاق کاری، اطلاعات مدیر، مشارکت دادن کارکنان، تفویض اختیار، اخلاق	فرهنگ سازمانی
۲	پشتکار، توکل، آینده نگری، مسئولیت پذیری، خلاقیت و نوآوری، بهره گیری از فرصت ها، مسئولیت پذیری و احساس تعهد کاری، داشتن کنترل درونی تقوا	ویژگی های کارکنان

مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	شماره
ویژگی‌های مدیران	پشتکار، توکل، آینده‌نگری، مسئولیت‌پذیری، خلاقیت و نوآوری، بهره‌گیری از فرصت‌ها، مسئولیت‌پذیری و احساس تعهد کاری، داشتن کنترل درونی تقوا، سبک رهبری تحول‌گرا، توفیق‌طلبی، نوآوری، رعایت اخلاق، سخت‌کوشی، امیدواری، ارائه ایده‌های نو، مشارکت دادن کارکنان، توکل، حمایت از زیردستان، داشتن توان مذاکره، حمایت از تحول سازمانی	۳
مدیریت تضاد سازمانی	استفاده درست از تضاد سازمانی، استقبال از چالش‌ها و فرصت‌ها	۴
ارتباطات محیطی	حفظ و تثبیت ارتباطات محیطی، درک فرصت‌ها، شناخت نیازها	۵
ارتباط با دولت	وضع و تشریح قوانین و مقررات، وضع قوانین هدایت‌گر، حمایت از تحول سازمان	۶
ارتباط با شهروندان	درک و شناخت نیازها، بهره‌گیری از فرصت‌ها و برنامه‌ریزی برای رفع نیازها	۷
استراتژی سازمانی	آینده‌نگری و هدف‌گذاری، آینده‌نگری	۸
سیستم ارزیابی عملکرد	کنترل عملکرد توسط مردم، کنترل عملکرد کارکنان، ارزیابی نتایج نوآوری، کنترل درونی، آینده‌نگری در کنترل	۹
سیستم حقوق و دستمزد و	پرداخت مبتنی بر عملکرد، حقوق و دستمزد بر مبنای عملکرد و خلاقیت، کنترل عملکرد	۱۰
سیستم پاداش و تنبیه	پرداخت مبتنی بر عملکرد، حقوق و دستمزد بر مبنای عملکرد و خلاقیت، کنترل عملکرد	۱۱
تحقیق بنیادی و کاربردی	تحقیق در مورد فعالیت‌های فعلی و قبلی، انجام پژوهش‌های کاربردی	۱۲
استفاده از زمان حال	درک فرصت‌ها، شناخت نیازها، مشخص نمودن بازه زمانی انجام کار، پرهیز از تعیین بلند مدت زمان برای دستیابی به اهداف	۱۳

ج. شبکه مضامین

در این بخش از پژوهش، پس از آشنایی با داده‌های قرآنی و روایی و طی مراحل کدگذاری مضامین پایه، مضامین سازمان‌دهنده و مضامین فراگیر در استراتژی تحلیل مضمون، به مرحله طراحی الگوی مدیریت کارآفرینی از منظر منابع اسلامی و ترسیم شبکه مضامین رسیدیم. در این مرحله، مدیریت کارآفرینی به عنوان کانون شبکه مضامین در نظر گرفته شده است. این کانون دارای سه لایه است:

- لایه اول: همان کانون شبکه مضامین که مدیریت کارآفرینی را شامل می‌شود.
 - لایه دوم: شامل عناصر رفتاری، زمینه‌ای و ساختاری است.
 - لایه سوم: دربرگیرنده مؤلفه‌های مربوط به هر یک از این عناصر.
- در ادامه، به توضیح هر یک از این عناصر، مؤلفه‌ها و روابط میان آن‌ها پرداخته خواهد شد.
- شکل شماره (۲): الگوی مدیریت کارآفرینی

۱. تحلیل عناصر الگوی مدیریت کارآفرینی

پس از طی مراحل طراحی الگوی مدیریت کارآفرینی از منظر اسلام با توجه به آیات قرآنی و روایات مربوطه در کتاب نهج البلاغه، با استراتژی روش تحلیل مضمون و ابزار شبکه مضمونها، الگوی مدیریت کارآفرینی از منظر اسلام طراحی شد. پس از طراحی الگوی مدیریت کارآفرینی با رویکرد اسلامی، اکنون مرحله‌ی تحلیل و تبیین عناصر و مولفه‌های این الگوی طراحی شده است رسیده است. این الگو، دارای سه شاخه‌ی رفتاری، زمینه‌ای و ساختاری می‌باشد. شاخه‌ی رفتاری عبارت است از: فرهنگ سازمانی، ویژگی‌های مدیران، ویژگی‌های کارکنان و مدیریت تضاد سازمانی و مدیریت زمان. شاخه‌ی زمینه‌ی عبارت است از: ارتباط با دولت، ارتباط با شهروندان، ارتباط با محیط و ارتباط با مردم. و شاخه‌ی ساختاری عبارت است از: استراتژی سازمانی، کنترل عملکرد، سیستم تحقیق و توسعه و سیستم حقوق و دستمزد. در مباحث ذیل، به تحلیل و تبیین این الگو و عناصر آن از منظر قرآن و روایات پرداخته خواهد شد.

پس از طی مراحل طراحی الگوی مدیریت کارآفرینی از منظر اسلام با استناد به آیات قرآن کریم و روایات نهج البلاغه، و با بهره‌گیری از استراتژی تحلیل مضمون و ابزار شبکه مضامین، این الگو تدوین شد. اکنون، وارد مرحله‌ی تحلیل و تبیین عناصر و مؤلفه‌های این الگو شده‌ایم. این الگو شامل سه شاخه‌ی اصلی است:

۱. شاخه‌ی رفتاری: شامل فرهنگ سازمانی، ویژگی‌های مدیران، ویژگی‌های کارکنان، مدیریت تضاد سازمانی و مدیریت زمان.
۲. شاخه‌ی زمینه‌ای: شامل ارتباط با دولت، ارتباط با شهروندان، ارتباط با محیط و ارتباط با مردم.
۳. شاخه‌ی ساختاری: شامل استراتژی سازمانی، کنترل عملکرد، سیستم تحقیق و توسعه و سیستم حقوق و دستمزد.

در ادامه، به بررسی و تحلیل دقیق این شاخه‌ها و عناصر آن‌ها از منظر آیات قرآن و روایات پرداخته خواهد شد.

یک. شاخه رفتار

یکی از عناصر الگوی مدیریت کارآفرینی از منظر اسلام، شاخه‌ی رفتاری است. این شاخه شامل مولفه‌های فرهنگ سازمانی، ویژگی‌های مدیران، ویژگی‌های کارکنان، مدیریت تضاد سازمانی و مدیریت زمان می‌شود.

الف. فرهنگ سازمانی

۱. **علم و دانش مدیر:** دانش مدیر در سازمان نقش مهمی در مدیریت کارآفرینی دارد. خداوند در قرآن کریم (بقره: ۳۱) بیان می‌کند که تمام اسم‌ها را به آدم آموخت و از فرشتگان خواست تا آن‌ها را نام ببرند. این آموزش، نشان‌دهنده برتری آدم از نظر علم و آگاهی است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۱۷۶/۱). همچنین در سوره بقره، آیه ۶۰، خداوند به نقش دانش و تدبیر حضرت موسی علیه السلام در حل اختلافات قومی اشاره دارد، جایی که با زدن عصا به سنگ، آب برای قومش فراهم شد (قراقرتی، ۱۳۸۸).

۲. **دادن فرصت به کارکنان:** یکی از ویژگی‌های مهم مدیریتی در کارآفرینی، ایجاد فرصت‌های رشد برای کارکنان است. در قرآن کریم (انفال: ۶۶)، خداوند نسبت یک مسلمان در برابر ده کافر را تعدیل کرده و فرصت پیروزی را فراهم می‌کند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۲۳۹). همچنین در سوره شوری، آیه ۳۶، خداوند یادآور می‌شود که نعمت‌های دنیا فرصتی برای دستیابی به پاداش ابدی هستند (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۶۴).

۳. **اعتماد به زیردستان:** اعتماد به کارکنان نقش مهمی در مدیریت موفق دارد. در نامه‌ی مالک اشتر، امام علی علیه السلام توصیه می‌کند که به افراد نیک‌خو و امین اعتماد شود (نامه ۵۳). همچنین در سوره توبه، آیه ۷۱، آمده است که مردان و زنان مؤمن حامی و دوستدار یکدیگرند، که نشان‌دهنده‌ی مسئولیت‌پذیری و اعتماد متقابل میان آن‌هاست (فضل‌الله، ۱۴۱۹: ۱۶۱).

۴. **رعایت اخلاق کاری:** رعایت اصول اخلاقی در سازمان از مهم‌ترین عوامل موفقیت است. خداوند در سوره مائده، آیه ۱ تأکید دارد که مؤمنان باید به عهد خود وفا کنند (فضل‌الله، ۱۴۱۹). همچنین در سوره نساء، آیه ۵۸، بر امانت‌داری و واگذاری مسئولیت‌ها به افراد شایسته تأکید شده است (طباطبایی، ۱۳۹۰).

۵. **تفویض اختیار:** تفویض اختیار یکی از شاخصه‌های مهم فرهنگ سازمانی است. در سوره توبه، آیه ۷۱، تأکید شده است که مردان و زنان مؤمن با وجود تفاوت‌هایشان، می‌توانند امور یکدیگر را مدیریت کنند (طباطبایی، ۱۳۹۰). همچنین امام علی علیه السلام در نامه ۵۳ نهج البلاغه، با تعیین خطوط کلی حکومت‌داری، اختیار مدیریت را به مالک اشتر واگذار می‌کند.

ب. مدیریت تضاد سازمانی

در قرآن کریم به طبیعی بودن اختلاف در جهان و دعوت انسان به تفکر در تفاوت‌ها اشاره شده است. خداوند در سوره مؤمنون، آیه ۸۰ می‌فرماید: «اوست که زندگی می‌بخشد و می‌میراند؛ اختلاف شب و روز به خواست اوست، آیا تعقل نمی‌کنید؟»

این اختلاف شب و روز ممکن است به تفاوت تدریجی شب و روز اشاره داشته باشد که نقش مهمی در مدیریت جهان هستی ایفا می‌کند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۲۹۱/۱۴).
از سوی دیگر، این تفاوت‌ها می‌توانند دو پیام اصلی را به انسان منتقل کنند: ۱. شناخت مبدأ اختلاف و تدبیر الهی در نظام آفرینش؛ ۲. ایجاد انگیزه در انسان برای حرکت و پیشرفت مداوم (فضل‌الله، ۱۴۱۹).

با توجه به این آیات و روایاتی که از امام علی علیه السلام نقل شده است، می‌توان چنین برداشت کرد:

۱. مدیر باید تفاوت‌ها و تضادهای سازمانی را بشناسد: کارکنان با استعدادها و توانایی‌های مختلف وارد سازمان می‌شوند. مدیر موفق کسی است که بتواند این تفاوت‌های داخلی و محیطی را شناسایی و مدیریت کند تا عملکرد سازمان در مسیر توسعه و نوآوری ارتقا یابد.
۲. مدیر باید نحوه بهره‌گیری از تضادها را درک کند: شناخت چگونگی استفاده از تفاوت‌ها و تضادها، مرحله دیگری است که تأثیر قابل توجهی بر موفقیت مدیریت کارآفرینی دارد. یک مدیر کارآفرین باید بتواند این اختلافات را به فرصت‌های رشد و نوآوری تبدیل کند.

ج. ویژگی‌های مدیران و کارکنان

در آیات قرآن کریم و روایات اهل بیت علیهم السلام، ویژگی‌های متعددی برای مدیران و کارکنان کارآفرین ذکر شده است. برخی از مهم‌ترین این ویژگی‌ها عبارت‌اند از: تلاش و پشتکار، آینده‌نگری، مسئولیت‌پذیری، خلاقیت و نوآوری، بهره‌گیری از فرصت‌ها، تعهد کاری، تقوا و کنترل درونی، توفیق‌طلبی، رعایت اخلاق، امیدواری، ارائه ایده‌های نو، مشارکت کارکنان در تصمیمات کارآفرینی، توکل بر خداوند، حمایت از زیردستان، پشتیبانی از تحول سازمانی،

تلاش و پشتکار: پشتکار یکی از ویژگی‌های کلیدی افراد کارآفرین است. خداوند در سوره اسراء، آیه ۱۹ می‌فرماید: «کسانی که آخرت را بخواهند، در صورتی که مؤمن باشند و برای دستیابی به آن تلاش کنند، تلاش‌شان مورد قبول واقع می‌شود».

در سوره نجم، آیه ۳۹ نیز تأکید شده است: «جز آنچه که برایش تلاش کرده، برای انسان بهره‌ای نیست».

امام علی علیه السلام در نهج البلاغه می‌فرماید: «برای هر یک از کارهایت سرپرستی انتخاب کن که بزرگی کار بر او غلبه نکند و فراوانی کار او را درمانده نسازد».

آینده‌نگری: یکی دیگر از شاخص‌های مدیران کارآفرین، آینده‌نگری است. خداوند در سوره نجم، آیه ۴۰ می‌فرماید: «تمام اعمال کوچک و بزرگ انسان در نامه‌ای که در قیامت به او داده می‌شود، ثبت شده است».

این آیه هشدار می‌دهد به انسان‌ها که در انجام اعمال خود، آینده‌نگر باشند (طیب، ۱۳۶۹: ۳۳۹).

امام علی علیه السلام در نامه ۸۴ نهج البلاغه می‌فرماید: «کارهای بندگان در دنیا، در آخرت جلوی چشم‌شان خواهد بود».

مسئولیت‌پذیری: خداوند در سوره اسراء، آیه ۳۶ می‌فرماید: «آنچه را که به آن علم نداری دنبال نکن، زیرا گوش و چشم و قلب مورد سؤال قرار خواهند گرفت».

امام علی علیه السلام نیز تأکید دارد: «به‌درستی که مردم در امور تو نظاره خواهند کرد».

خلاقیات و نوآوری: خلاقیات و نوآوری از ویژگی‌های مهم مدیران و کارکنان کارآفرین است. خداوند در سوره بقره، آیه ۲۹ می‌فرماید: «او، هر آنچه را که در روی زمین است برای شما خلق کرده است».

انسان برای بهره‌گیری از این نعمت‌ها، نیازمند قوه تفکر، خلاقیات و نوآوری است.

تعهد کاری: امام علی علیه السلام در نامه ۵۳ نهج البلاغه خطاب به مالک اشتر می‌نویسد: «بهترین کارمندان را برای انجام کارهایت انتخاب کن».

خداوند در سوره مائده، آیه ۸۹ برای شکستن عهد و قسم، کفاره مشخص کرده و به حفظ تعهدات تأکید دارد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۶۷/۵).

تقوا و کنترل درونی: خداوند در سوره طلاق، آیه ۲ می‌فرماید: «کسی که تقوای الهی پیشه کند، خداوند برای او راه‌هایی قرار خواهد داد».

این آیه بیانگر آن است که تقوا و کنترل درونی، در مدیریت کارآفرینی نقشی اساسی دارد.

توفیق طلبی: امام علی علیه السلام در نهج البلاغه می‌فرماید: «ای مالک، برای سرپرستی کارهایت کسانی را انتخاب کن که بزرگی و زیادی کارها او را درمانده نسازد».

امیدواری: خداوند در سوره فرقان، آیه ۷۰ می‌فرماید: «کسانی که از عمل بد خویش توبه کنند، ایمان بیاورند و عمل صالح انجام دهند، خداوند بدی‌هایشان را به نیکی تبدیل می‌کند».

کارآفرینی یک فرایند پرریسک است که بدون امید به آینده، موفق نخواهد بود. امام علی علیه السلام نیز تأکید دارد: «از کسانی که آخرت را بدون عمل می‌خواهند، مباش» (حکمت ۱۵۰).

توکل بر خداوند: خداوند در سوره آل عمران، آیه ۱۵۹ می‌فرماید: «ای پیامبر! با مردم مشورت کن، اما وقتی که تصمیم گرفتی، به خدا توکل کن».

این آیه در ارتباط با مدیریت یکی از جنگ‌های پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شده و به ایشان دستور می‌دهد که درباره جزئیات جنگ با دیگران مشورت کند. به‌طور کلی، مشورت در مسائل اجتماعی موجب دستیابی به راهکارهای مؤثر می‌شود. با این حال، برخی نکات ممکن است مورد توجه قرار نگیرند، که می‌تواند مدیر را در تصمیم‌گیری دچار تردید کند. در چنین مواردی، خداوند به پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد که پس از مشورت، در مرحله تصمیم‌گیری به خدا توکل کند و با قاطعیت تصمیم خود را اتخاذ نماید (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ۱۴۸/۳).

حمایت از زیردستان: امام علی علیه السلام می‌فرماید: «آیا به همین قناعت کنم که به من بگویند امیرالمؤمنین است، اما در مشکلات مردم شریک نباشم؟»^۱ در نامه خود به مالک اشتر نیز تأکید دارد: «با مردم فروتن و نرم‌خو باش و همه را به یک چشم ببین».

حمایت از تحول سازمانی: در قرآن کریم، سوره انعام، آیه ۱۱ آمده است: «بگو در زمین گردش کنید و بنگرید سرانجام تکذیب‌کنندگان را». بسیاری از کسانی که دچار نابودی شدند، افرادی بودند که از حمایت تغییرات مثبت محیطی سرباز زدند و به آن‌ها توجهی نکردند. از سوی دیگر، سفرهای علمی آموزنده و عبرت‌آموز می‌توانند نقش مهمی در توسعه مدیریت کارآفرینی در سازمان‌ها و جوامع ایفا کنند و به پیشبرد بهتر امور مدیریتی کمک نمایند (قرائتی، ۱۳۸۸).

حمایت از تحول سازمانی و پذیرش تغییرات مثبت، نقشی اساسی در مدیریت کارآفرینی دارد.

مدیریت زمان: در سوره مؤمنون، آیه ۳ آمده است: «مؤمن کسی است که از کارهای بیهوده دوری می‌کند».

مدیریت زمان در فرایند کارآفرینی، از عوامل مهم موفقیت مدیران کارآفرین است.

جدول شماره (۷): الگوی شاخه رفتاری

فرهنگ سازمانی	علم و دانش مدیر، دادن فرصت به کارکنان، اعتماد به زیر دستان، رعایت اخلاق کاری، تفویض اختیار
مدیریت تضاد سازمانی	شناخت تفاوت‌ها و تضادهای مدیریت تفاوت‌ها و تضاد
ویژگی‌های مدیران و کارکنان	تلاش و پشتکار، آینده‌نگری، مسئولیت‌پذیری، خلاقیت و نوآوری، احساس تعهد کاری، داشتن تقوا و کنترل درونی، توفیق طلبی، امیدواری، توکل، حمایت از زیر دستان و حمایت از تحول سازمانی
مدیریت زمان	مشخص کردن زمان، پرهیز از تعیین کردن زمانی طولانی برای دستیابی به اهداف

دو. شاخه زمینه

یکی از عناصر کلیدی الگوی مدیریت کارآفرینی در اسلام، توجه به عوامل محیطی است. امروزه، مسائل و مشکلات سازمان‌ها و جوامع، تحت تأثیر تحولات سریع و گسترده عوامل محیطی، پیچیده‌تر و بغرنج‌تر شده‌اند (نیکوآقبال، ۱۳۸۹: ۳۶۵).

پیچیدگی مسائل مدیریتی به حدی رسیده است که نمی‌توان آن‌ها را با یک نظریه یا یک رویکرد واحد حل و فصل کرد. به کارگیری علوم و فنون مختلف در مدیریت سازمان‌ها و جوامع، به‌ویژه در حوزه مدیریت کارآفرینی، موجب تحول در نگرش به سازمان‌ها و شیوه‌های مدیریتی شده است.

امروزه، روابط میان سازمان‌ها و عوامل محیطی دوسویه است و هر یک از این دو بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند. نظریه‌پردازان مدیریت، در قالب مکاتب کلاسیک، نئوکلاسیک، سیستمی و محیطی، نظریات گوناگونی را در راستای بهبود مدیریت سازمان‌ها ارائه کرده‌اند (فرهنگی و همکاران، ۱۳۹۵). در منابع اسلامی نیز، آیات و روایات متعددی در این زمینه مطرح شده‌اند. در این تحقیق، مؤلفه‌های زمینه‌ای الگوی مدیریت کارآفرینی، شامل ارتباط با دولت، ارتباط با مشتریان و ارتباط با مردم، بر اساس آیات قرآن کریم و روایات نهج البلاغه مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

الف. ارتباط با دولت

یکی از عوامل مؤثر در ارتباطات محیطی مدیریت کارآفرینی در سازمان‌ها، تعامل با دولت و وضع قوانین راهگشا است. دولت‌ها می‌توانند با تدوین و تشریح قوانین مناسب، حمایت از تحول سازمانی، و مشخص کردن چارچوب‌های قانونی برای هدایت سازمان‌ها به سمت کارآفرینی، نقش مهمی در مدیریت کارآفرینی ایفا کنند.

در آموزه‌های اسلامی، قانون‌گذار اصلی خداوند متعال است. خداوند در سوره بقره، آیه ۲۵۷ می‌فرماید: «خداوند ولی کسانی است که ایمان آورده‌اند. او آنان را از تاریکی‌ها به سوی نور هدایت می‌کند».

این آیه بیانگر آن است که خداوند، راهنما و رهبر مؤمنان است و از طریق هدایت و قانون‌گذاری، آن‌ها را از گمراهی به مسیر نور و روشنی سوق می‌دهد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۲۸۴/۲). در سوره مائده، آیه ۵۵ نیز آمده است: «ولی و سرپرست امور شما سه کس است: خدا، پیامبر، و کسانی که ایمان آورده‌اند».

با توجه به مفهوم نامه ۵۳ نهج البلاغه، وظیفه قانون‌گذاری بر عهده کسانی است که از سوی ائمه، متولی اداره حکومت و جامعه باشند. بنابراین، یکی از وظایف اصلی دولت، وضع قوانین و مقرراتی است که بتوانند مسیر توسعه و پیشرفت را در جامعه، به‌ویژه در مدیریت کارآفرینی، هموار سازند.

ویژگی‌های قوانین مؤثر در مدیریت کارآفرینی: ۱. مشخص و معین بودن قوانین قانون باید شفاف، دقیق و قابل اجرا باشد. خداوند در سوره بقره، آیه ۶۰ می‌فرماید: «هر گروه، آبشخور خود را دانست». این آیه نشان می‌دهد که تقسیم‌بندی و مشخص بودن قوانین، یکی از اصول هدایت و نظم در جامعه است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۲۷۲/۱). ۲. هدایت‌گری و حمایت از تحول سازمانی قوانین باید محرک رشد، پیشرفت و تحولات مثبت در سازمان‌ها باشند. خداوند در سوره اعراف، آیه ۵۲ می‌فرماید: «کتابی که برای آنان آوردیم، با علم و دانایی توضیح داده شده و مایه هدایت است».

این آیه تأکید دارد که قوانینی که موجب رشد و تعالی جامعه شوند، می‌توانند نقش مؤثری در هدایت سازمان‌ها به سوی کارآفرینی ایفا کنند (مغنیه، ۱۴۲۵).

این قوانین باید بر مبنای عدالت، شفافیت، و حمایت از نوآوری تنظیم شوند تا بتوانند بستر مناسبی برای تحول اقتصادی و پیشرفت جامعه فراهم کنند.

ب. ارتباط با مشتریان و محیط

مدیریت کارآفرینی یکی از اصول مهم در کسب و کار است که ارتباط مؤثر با مشتریان و توجه به نیازهای آنان را شامل می‌شود. در قرآن کریم، در سوره روم آیه ۸، خداوند می‌فرماید: «آیا به خود نمی‌اندیشید که خدا آنچه را که در آسمان و زمین و میان آن‌ها خلق کرده است، برای مدتی معین قرار داده است؟». این آیه نشان می‌دهد که جهان دارای نظم و هدف مشخصی است، که می‌تواند نشانه‌ای بر وجود خداوند و قیامت باشد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۳۷۱/۱۶).

برقراری ارتباط نیک با دیگران یک امر طبیعی و انسانی است. در سوره بقره، آیه ۸۳، خداوند تأکید می‌کند: «با مردم به نیکی سخن بگویید».

برای دستیابی به این ارتباط، ابتدا باید خوبی و نیکی را درک کرد تا بتوان آن را در تعاملات انسانی به کار برد (طالقانی، ۱۳۶۲). این آیه تأکید دارد که دنیا گذراست و برای بهره‌برداری بهتر از آن، باید هوشمندانه عمل کرد.

یکی از راه‌های استفاده بهینه از فرصت‌های زندگی، شناخت نیازهای افراد و تطبیق آن‌ها با مدیریت کارآفرینی است. پس از شناسایی نیازهای مشتریان و فرصت‌های موجود در محیط، می‌توان برنامه‌ریزی مناسبی انجام داد تا نیازهای آنان را تأمین کرده و زمینه‌ای برای ایجاد مشاغل جدید و توسعه کارآفرینی فراهم شود.

جدول شماره (۸): الگوی شاخه زمینه

عوامل زمینه‌ای	ارتباط با دولت	وضع قوانین و مقررات، توضیح قوانین، حمایت‌گری بودن قوانین
	ارتباط با مشتریان	شناسایی نیازها، برنامه‌ریزی برای رفع نیازها
	ارتباط با محیط	شناخت فرصت‌ها و شرایط محیطی

سه. شاخه ساختار

یکی دیگر از عناصر یکی الگوی مدیریت کارآفرینی، شاخه‌ی ساختار است. در این تحقیق به شاخص‌های استراتژی سازمانی، تحقیق و توسعه، حقوق و دستمزد و کنترل عملکرد از منظر آیات و روایات پرداخته می‌شود.

الف. استراتژی سازمانی

استراتژی سازمانی یکی از عوامل کلیدی در مدیریت کارآفرینی است. آینده‌نگری در تدوین این استراتژی می‌تواند مسیر موفقیت سازمان را هموار کند. قرآن و روایات اسلامی به اهمیت عملکرد انسان و تأثیر آن بر آینده اشاره دارند.

در قرآن کریم، خداوند در سوره روم، آیه ۴۴ می‌فرماید: «آن‌هایی که با اختیار خود کار شایسته انجام می‌دهند، برای خود زمینه‌ای فراهم می‌کنند». این آیه نشان می‌دهد که انتخاب یک استراتژی مناسب و هدفمند، نه تنها در زندگی دنیوی، بلکه در سرنوشت انسان مؤثر است (حسین، ۱۳۷۹).

همچنین در نهج‌البلاغه، امام علی علیه السلام خطاب به مالک اشتر می‌فرماید: «تو را به سوی مردمی می‌فرستم که پیش از تو توسط دیگران اداره شده‌اند. مردم ناظر عملکرد آنان بوده‌اند؛ پس مراقب باش، زیرا همان مردم ناظر عملکرد تو نیز خواهند بود».

(قرائتی، ۱۳۸۸؛ حسین، ۱۳۷۹). این توصیه بر ضرورت مسئولیت‌پذیری و اتخاذ تصمیمات آگاهانه در مدیریت تأکید دارد.

در نتیجه، تدوین استراتژی سازمانی با نگاه به آینده و با هدف ارتقای کیفیت زندگی مردم، می‌تواند تأثیر بسزایی در موفقیت مدیریت کارآفرینی داشته باشد.

ب. تحقیق و توسعه

تحقیق و پژوهش درباره عوامل محیطی، پیشینه سازمان و تاریخچه شغلی از ارکان مهم مدیریت کارآفرینی محسوب می‌شود. امام علی علیه السلام در نامه ۵۳ خطاب به مالک اشتر توصیه می‌فرمایند: «سنت‌های نیک گذشتگان را نشکن و آن‌ها را حفظ کن».

(دشتی، ۱۳۸۱: ۴۱۵). این بیان نشان‌دهنده اهمیت مطالعه تجارب پیشینیان در اداره حکومت و سازمان است، زیرا بررسی راهکارهای آنان می‌تواند تأثیر مثبتی بر مدیریت داشته باشد.

در قرآن کریم، خداوند در سوره اسراء خطاب به پیامبر می‌فرماید: «به دنبال چیزی که علم نداری نباش» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۱۱۶/۱۲). این آیه به گسترده‌ی مفهوم پرهیز از مجهولات اشاره دارد که شامل حوزه‌های شخصی، قضایی، حکومتی و اجتماعی می‌شود.

همچنین، در سوره روم، آیه ۴۲، خداوند فرمان می‌دهد که مردم در زمین سیر کنند، تاریخ گذشتگان را بررسی نمایند و از تجربیات آنان درس بگیرند (فضل‌الله، ۱۴۱۹).

بنابراین، پژوهش درباره پیشینه مشاغل و سازمان‌ها می‌تواند مدیران را به درک صحیح‌تری از راهبردهای اجرایی و توسعه کارآفرینی در سطح سازمان و جامعه هدایت کند.

ج. حقوق و دستمزد

سیستم حقوق، دستمزد، پاداش و تنبیه یکی از مؤلفه‌های مهم در ساختار سازمانی است که تأثیر قابل توجهی بر مدیریت کارآفرینی دارد. اگر معیار پرداخت‌ها، بر اساس خلاقیت، نوآوری و عملکرد شایسته باشد، این امر می‌تواند تأثیر مثبتی بر فرآیند کارآفرینی داشته باشد. امام علی علیه السلام در نهج البلاغه، حکمت ۱۵۰، توصیه می‌فرماید: «از کسانی مباش که آخرت را بدون عمل نیک می‌خواهند».

همچنین، خداوند در سوره نجم، آیه ۳۹ تأکید می‌کند: «برای انسان نیست جز آنچه که برای آن تلاش کرده است».

این آیات و روایات نشان می‌دهند که معیارهای ارزشی در پرداخت‌های سازمانی زمانی می‌توانند در کارآفرینی مؤثر باشند که بر اساس عملکرد مطلوب و شایسته انجام شوند. از این منظر، عمل نیک، شامل خلاقیت و نوآوری نیز بوده و نقش مهمی در ارتقای سازمان و توسعه کارآفرینی ایفا می‌کند.

د. کنترل عملکرد

کنترل عملکرد یکی از عوامل مهم در مدیریت کارآفرینی است و به دو صورت درونی و بیرونی انجام می‌شود. امام علی علیه السلام در نهج البلاغه، نامه ۵۳، خطاب به مالک اشتر می‌فرماید: «مردم ناظر بر عملکرد تو هستند» و در ادامه توصیه می‌کنند: «جویای اعمال آنان باش و دیده‌بان وفاداری را بر کار کارگزاران بگمار».

این سخنان نشان می‌دهد که نظارت می‌تواند هم از سوی عوامل محیطی صورت گیرد و هم از طریق ساختارهای داخلی سازمان انجام شود.

در قرآن نیز بر اهمیت تقوا و نظارت درونی تأکید شده است. خداوند در سوره نجم، آیه ۳۹ می‌فرماید: «هرکس تقوای الهی پیشه کند، خداوند کار را بر او آسان می‌کند» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ۲۴/۲۴۵). همچنین، در سوره حجرات، آیه ۱۳، ملاک برتری انسان‌ها بر یکدیگر تقوا معرفی شده و فضیلت‌های قومی و قبیله‌ای بی‌اعتبار دانسته شده است (قرآنی، ۱۳۸۸).

در نتیجه، کنترل عملکرد، چه از طریق نظارت بیرونی و چه از طریق تقوای فردی، نقش مؤثری در بهبود مدیریت کارآفرینی و موفقیت سازمان دارد.

جدول شماره (۹): الگوی شاخه ساختاری

آیند نگری، هدف گذاری	استراتژی سازمانی	شاخه ساختار
تحقیق تاریخ گذشته، تحقیق عوامل موثر فعلی، انجام تحقیقاتی بنیادی و کاربردی	تحقیق توسعه	
کنترل بیرونی، کنترل درونی	کنترل عملکرد	
مبتنی بر عملکرد باشد، مبتنی بر خلاقیت و نوآوری	سیستم پاداش و حقوق و دستمزد	

نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف طراحی و تبیین الگوی مدیریت کارآفرینی از منظر اسلام انجام شد. در این تحقیق، با استناد به آیات قرآن و روایات نهج‌البلاغه مرتبط با مدیریت کارآفرینی، این موضوع مورد بررسی قرار گرفت.

اهداف پژوهش شامل این موارد بودند: ۱. تعریف و تشریح الگوی مدیریت کارآفرینی؛ ۲. شناسایی عناصر اصلی این الگو.

روش تحقیق از نوع کیفی بوده و با بهره‌گیری از استراتژی تحلیل مضمون و استفاده از منابع کتابخانه‌ای، الگوی مدیریت کارآفرینی بر اساس آموزه‌های اسلامی، به‌ویژه قرآن و نهج‌البلاغه، طراحی و تبیین شد.

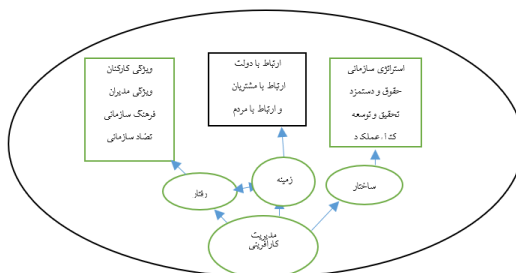
این الگو شامل سه بخش اصلی است: رفتار، زمینه و ساختار.

- شاخه رفتار شامل فرهنگ سازمانی، ویژگی‌های مدیران و کارکنان، مدیریت تضاد سازمانی و مدیریت زمان است.

- شاخه زمینه بر ارتباط با دولت، مشتریان و مردم تأکید دارد.

- شاخه ساختار شامل استراتژی سازمانی، تحقیق و توسعه، نظام پرداخت حقوق و دستمزد و کنترل عملکرد است.

در نهایت، با تعیین این عناصر، هدف پژوهش در تبیین الگوی مدیریت کارآفرینی از منظر منابع اسلامی محقق شد.

محدودیت‌های تحقیق عبارتند از: کمبود منابع، حساسیت‌ها نسبت به موضوعات مدیریتی با رویکرد قرآنی.

«مسائل؛ عوامل موثر بر مدیر کارآفرینی از منظر اسلام»، «طراحی و تبیین الگوی مدیریت کارآفرینی در سیره» و «روابط مدیریت کارآفرینی و فرهنگ اسلامی»، موضوعاتی هستند که برای محققان پیشنهاد می‌شود.

منابع

- آیتی، عبدالحمید، ترجمه قرآن کریم. تهران: انتشارات سروش، نشر صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۴.
- انصاریان، حسین، ترجمه نهج البلاغه. تهران: پیام آزادی، ۱۳۷۹.
- احمدپور داریانی، محمود، کریمی، آصف، کارآفرینی سازمانی از نظریه تا عمل. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۴.
- بهرامی، حسین، میرزاپور، سمیرا، صیادی، محمود، کارآفرینی. تهران: ادیبان روز، ۱۳۹۵.
- پرچ، مهرداد، روزبهایی، روشنک، دیده‌ور، افشار، ممتاز، حسین، کتاب جامع مدیریت. تهران: موسسه کتاب مهربان نشر، ۱۳۹۰.
- جعفری، محمدتقی، ترجمه نهج البلاغه. تهران: دفتر نشر و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۰.
- دشتی، محمد، ترجمه نهج البلاغه. قم: موسسه انتشارات حضور، ۱۳۸۱.
- دشمن‌زیاری، اسفندیار، طلایی، قدرت‌الله، رجبیان تابش، آزاده، مبانی و اصول کارآفرینی تئوری‌ها - کاربرد بنگاه‌های کوچک، متوسط و بزرگ. تهران: موسسه کتاب مهربان نشر.
- دکتر خنیفر، حسین، کارآفرینی در نظام ارزشی. ایران: نگین، ۱۳۸۵.
- Corpetta, Guido, Hose, Morton, Ravasi, David, *Crossroads of Entrepreneurship*. Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 2004.
- Harper, David A., *Foundations of Entrepreneurship and Economic Development*. London: Taylor and Francis e-Library, 2003.
- Mair, Johanna, Robinson, Jeffery, Hockerts, Kai, *Social Entrepreneurship*. New York: Palgrave Macmillan.

References

- Nahj al-Balaghah (Peak of Eloquence).
- Ahmadpour Dariyani, Mahmoud; Karimi, Assef. "Karafarini Sazmani az Nazariye ta Amal" (Organizational Entrepreneurship: From Theory to Practice). Tehran: Tehran University Press, 1394 SH (2015 CE).
- Aiti, Abdul Hamid. "Tarjomeh Quran-e Karim" (Translation of the Holy Quran). Tehran: Soroush Publishing, Islamic Republic of Iran Radio and Television Organization, 1374 SH (1995 CE).
- Ansarian, Hossein. "Tarjomeh Nahj al-Balagha" (Translation of Nahj al-Balagha). Tehran: Payam Azadi, 1379 SH (2000 CE).
- Bahrami, Hossein; Mirzapour, Samira; Sayyadi, Mahmoud. "Karafarini" (Entrepreneurship). Tehran: Adiban-e Rooz, 1395 SH (2016 CE).
- Corpetta, Guido, Hose, Morton, Ravasi, David, *Crossroads of Entrepreneurship*. Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 2004.
- Dashti, Mohammad. "Tarjomeh Nahj al-Balagha" (Translation of Nahj al-Balagha). Qom: Hozoor Publishing Institute, 1381 SH (2002 CE).
- Doshan-Ziyari, Esfandiar; Talaei, Ghodratullah; Rajabian Tabesh, Azadeh. "Mabani va Osool-e Karafarini: Teori-ha - Kargardani Bonegahaye Kuchak, Motavaset va Bozorg" (Principles and Foundations of Entrepreneurship: Theories - Application of Small, Medium, and Large Enterprises). Tehran: Mehraban Publishing Institute.
- Dr. Khonyfar, Hossein. "Karafarini dar Nazm-e Arzesh" (Entrepreneurship in the Value System). Iran: Negin, 1385 SH (2006 CE).
- Harper, David A., *Foundations of Entrepreneurship and Economic Development*. London: Taylor and Francis e-Library, 2003.
- Jafari, Mohammad Taqi. "Tarjomeh Nahj al-Balagha" (Translation of Nahj al-Balagha). Tehran: Office of Islamic Culture and Publishing, 1380 SH (2001 CE).
- Mair, Johanna, Robinson, Jeffery, Hockerts, Kai, *Social Entrepreneurship*. New York: Palgrave Macmillan.
- Parch, Mehrdad; Roozbehai, Roshanak; Didevar, Afshar; Momtaz, Hossein. "Ketab-e Jama' Modiriyat" (Comprehensive Management Book). Tehran: Mehraban Publishing Institute, 1390 SH (2011 CE).